

AALBORG UNIVERSITY
DENMARK

Aalborg Universitet

Ord der gør ondt - om dødsannoncer før og nu

Jacobsen, Michael Hviid

Published in:
Omsorg: Nordisk tidsskrift for Palliativ Medisin

Publication date:
2013

Document Version
Tidlig version også kaldet pre-print

[Link to publication from Aalborg University](#)

Citation for published version (APA):
Jacobsen, M. H. (2013). Ord der gør ondt - om dødsannoncer før og nu. *Omsorg: Nordisk tidsskrift for Palliativ Medisin*, 30(4), 69-74. <http://fagbokforlaget.no/?artikelid=65&tidsskrift=ja>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Dansk titel: *Ord der gør ondt – om danske dødsannoncer før og nu*

Engelsk titel: *Painful Words – On Danish Death Notifications Then and Now*

Forfatter: *Michael Hviid Jacobsen*, professor i sociologi, studieleder for Masteruddannelsen i Humanistisk Palliation, Aalborg Universitet, Danmark

Nøglebegreber: Dødsannoncer, den kollektive følelseskultur, den forbudte død, den personligt ekspressive død

Keywords: Death notifications, collective emotional culture, forbidden death, personally expressive death

Dansk abstract: Studiet af dødsannoncer – og forandringer heri – fortæller meget om vores samfunds opfattelse af døden. Man kan ud fra indholdet af og strukturen på dødsannoncer iagttage nogle grundlæggende forandringer i, hvordan man offentligt tilkendegiver et dødsfald og udtrykker sorg over tabet af en elsket. I denne artikel præsenteres en række begrundelser for, hvorfor man bør studere dødsannoncer, såvel som en kort gennemgang af nogle udvalgte udviklingstræk og eksempler fra danske dødsannoncer fra det 20. og 21. århundrede som et udtryk for en mere fundamental forandring i vores opfattelse af døden i almindelighed.

Engelsk abstract: The study of death notifications – and the changes in these – can be indicative and informative about our society's understanding of death. From studying the content and structure of death notices one can see some fundamental changes in how death is publicly announced as well as how people publicly express mourning of the loss of a loved one. In this article the author initially presents and subsequently provides a short outline of some selected developmental tendencies and examples from Danish death notifications from the 20th and 21st centuries as expressions of a change in our attitudes towards death in general.

Ord der gør ondt

- om danske dødsannoncer før og nu¹

Michael Hviid Jacobsen

Indledning

“Når et menneske dør, forgår en verden”, skrev filosofen Jacques Derrida. “Spørg ikke, hvem klokkerne ringer for, de ringer for dig”, konstaterede den engelske digter John Donne engang. Begge disse udsagn udtrykker dødens karakter af at være definitiv, unik og uigenkaldelig, men også, at annonceringen af døden – i dette tilfælde klokkerne, der ringer – tjener som en påmindelse til de levende om, at livet ikke varer evigt, og at klokkerne en dag også ringer for os. Et af de sidste vidnesbyrd om afslutningen på et liv, som vores omverden møder, er ikke bare klokkerne, der ringer til begravelsen, men også de ord, de ofte meget få linjer, der trykkes i den dødsannonce, og som i dagens avis tilkendegiver, at vi nu ikke er mere. Disse ord giver kortfattet den officielle meddelelse om, at vi er døde. Disse ord er ofte smertefuld læsning, fordi de definitivt tilkendegiver, at et liv nu er slut, og at der er nogen, der har mistet en elsket.

I de senere år har jeg udviklet en underlig og måske noget morbid interesse for altid at nærlæse nekrologer og dødsannoncer, når jeg kommer i nærheden af en avis – ikke fordi jeg, i det mindste så vidt jeg ved, selv umiddelbart står på tærsklen til døden, eller fordi jeg leder efter navne på afdøde venner og nære bekendte, men snarere fordi jeg mener, at der er forskningsmæssig substans i dødsannoncer i forhold til at kortlægge og forstå vores samfunds forandrede forhold til døden. Dødsannoncer er måske nogle af de korteste fortællinger om døden, der overhovedet findes – de er almindeligvis meget ordfattige – men ikke desto mindre er de betydningsfulde både på det officielle plan for at annoncere et dødsfald og på det dybt personlige plan i forhold til at tilkendegive sorg og savn. I denne artikel vil jeg kort skitsere nogle begrundelse for, at studiet af dødsannoncer er værdifuldt, lidt om historien bag dødsannoncens opkomst og dernæst bevæge mig ind i nogle nedslag i transformationen af dødsannoncens indhold og struktur som et udtryk for mere generelle forandringer i vores samfunds forhold til døden.

Levende ord om de døde

De ord, der skal minde afdøde, kommer både i skriftlig og mundtlig form. Begravelsestalen, de trøstende ord til de efterladte fra venner, bekendte og kolleger, sang og salmer i kirken eller mindeordene til gravøllet er alle nogle af de mundtlige udtryk, der opsummerer et liv og

tilkendegiver følelser af tab, savn, sorg og kærlighed. Dødsannoncen i avisen er derimod en tekstlig formidlingsform, hvor der på skrift formuleres nogle få ord om den afdøde. Dødsannoncer er således små notitser, der indrykkes af familie, venner eller arbejdsgivere til afdøde, der kort tilkendegiver – som regel på tre-fire linjer og med en ret enkelt symbolik – at vedkommende for nylig er gået bort. Disse annoncer indrykkes i aviserne betales der for. Mens der fra tid til anden indrykkes jubilæumsannoncer og fødselsdagstilkendegivelser ved runde fødselsdage, jubilæer på arbejdspladser og lignende i aviser under sektionen ‘Dagens Navne’, er dødsannoncen (og nekrologen ligeså) derimod den sidste offentlige, skriftlige tilkendegivelse og opsummering af en persons liv og en definitiv konstatering af vedkommendes død. Det er gennem dødsannoncerne, at personens død som biografisk faktum bliver registreret og proklameret offentligt.²

Dødsannoncer kan indrykkes enten i landsdækkende dagblade, lokale aviser eller fra tid til anden i faglige tidsskrifter. Hver af disse udgivelseskanaler har deres egne etiske retningslinjer, prisniveauer samt typografiske og redaktionelle formater. Dødsannoncer indeholder forholdsvis få informationer (i modsætning til nekrologen, der mere udførligt beskriver og reflekterer over den afdødes liv og levned). I dødsannoncer er det kun det vigtigste, der omtales, så som navn, alder på dødstidspunktet og måske adresse og beskæftigelse på afdøde. Til tider indeholder dødsannoncer – og i stigende grad – også informationer om dødsårsag. Ordlyden om dødsårsagen kan synes forholdsvis stereotyp med udtryk som: “har tabt kampen”, “har fået fred”, “er sovet stille ind”, “er pludselig død” eller “er alt for tidlig død”. Ordene tilkendegiver trods deres noget stereotype udtryk imidlertid en hel del om det dødsforløb, der er gået forud for. Andre hyppigt forekommende formuleringer er: “Tak for alt”, “du vil blive savnet” eller “vi ses”. Af praktiske oplysninger, men med en vis signalværdi, fremgår det også til tider, at “bisættelsen har fundet sted”, “begravelsen finder sted i stilhed”, “bisættelsen finder sted (tid/sted)” eller “blomster og kranse frabedes”. De få ord, der således akkompagnerer dødsannoncerne, siger en del både om døden og om højtideligholdelsen af den.

Dødsannoncen (såvel som nekrologen) kan tjene flere forskellige formål: (1) *Offentlig oplysning* om dødsfald til omverdenen, (2) *minde- og erindringskabelse* samt *sorgbearbejdning* både hos dem, der skriver dødsannoncen, og hos dem, der efterfølgende læser den og som kendte afdøde, (3) *kommunikation* fra efterladte til afdøde eller omvendt ved – i ganske vist få tilfælde – selvindrykkede dødsannoncer fra afdøde til efterladte, og (4) *påmindelse om døden* – at dødsannoncen, fordi den trykkes offentligt, er et memento mori til alle om, at døden er en del af livet. Selvom dødsannoncer ikke fylder meget i de flestes liv, så spiller de ikke desto mindre en betydelig rolle både for de efterladte, for den afdødes omgangskreds og for læserne i almindelighed.

Forandringen i dødsannoncer

Dødsannoncer og de mere udførlige nekrologer er naturligvis forskellige fra hinanden, men den historiske udvikling, de har gennemgået, er forholdsvis identisk for begge. De første nekrologer så dagens lys i 1731 i det London-baserede blad *The Gentleman's Magazine*, hvori en mangfoldighed af forskellige personligheder fra samtiden blev tildelt nekrologspalteplads – heriblandt en astronom, en kendt enkefrue fra selskabslivet, en mand med tusindvis af efterkommere og en berygtet krybskytte.³ Det var dog først i sidste halvdel af 1800-tallet, at nekrologer og ligeledes dødsannoncer, som vi i dag kender dem, blev en fast bestanddel af de fleste aviser og blade. 'Den andens død', som den franske mentalitetshistoriker Philippe Ariès betegnede denne periode, hvor dødsannoncen kom frem, var en tid, hvor der herskede en udpræget og udtryksfuld kollektiv følelseskultur i forhold til døden, hvor den offentlige tilkendegivelse af tab og sorg var forventelig og foreskrevet. I starten af det 20. århundrede afløstes denne kollektive følelseskultur af 'den forbudte død', som Ariès betegnede det moderne samfunds forhold til døden.⁴

Forandringen i nekrologer og dødsannoncer over tid afspejler således nogle generelle forandringer i samfundet. I de efterhånden 300 år siden den første nekrolog blev trykt i det tidligere omtalte engelske magasin, har de udviklet sig fra bekendtgørelser med lille typografi uden indramning til efterhånden to- eller til tider endda trespaltede, indrammede annoncer, hvor afdødes navn er fremhævet. Dødsannoncerne har også forandret sig. I 1770'ernes Danmark, næsten samtidig med udviklingen i England, opstod de første dødsannoncer i *Berlingske Avertissementstidende*, og de var ofte langt mere ordrige, end vi er vant til i dag. Samtidig rummede de på dette tidspunkt ofte henvisninger til Gud eller til Forsynet samt henvisninger til den afdødes moralske sindelag med ord som "retskaffen", "god ægtemand", "ædel", "hæderlig" osv.

I begyndelsen af 1900-tallet blev dødsannoncerne brugt til at bekendtgøre for slægt og venner, at en person var død, og til at oplyse om, hvornår begravelsen (dengang var det kun få, der, i modsætning til i dag, blev bisat) fandt sted. Hvis vi ser specifikt på danske dødsannoncer – som måske også afspejler mere generelle tendenser i den vestlige verden – så blev fødselsdatoen almindeligvis ikke offentliggjort i dødsannoncen, og alderen kom således ikke på tale. Kun dødsdagen blev nævnt, samt hvilken dag begravelsen fandt sted. Ordet 'død' brugtes også ofte i dødsannoncen. Der var imidlertid ingen symboler eller vignetter i dødsannoncerne – dem ser man først fra slutningen af 1980'erne. I det hele taget var dødsannoncerne i størsteparten af det 20. århundrede ordknappe, uanseelige og ensartede. I 1950'erne sker der en vigtig ændring i dødsannoncerne. Man ser dødsfald, der annonceres efter, at begravelsen

har fundet sted. Man foretager det nødvendige i dybeste diskretion. Dødsannoncerne er fortsat uden symboler og fødselsdag, men med afdødes titel. I takt med institutionaliseringen af døden på hospitaler og plejehjem benyttes ordet 'død' stadig mere sjældent i annonceringen. Det omskrives til "har fået fred", "er sovet stille ind", "hensøvet" og "er gået bort". Dødsannoncerne er almindeligvis små og anonyme, og hovedbudskabet er, at en person er død.

Fra 1960'erne begynder nogle at sætte fødselsdato i annoncen markeret med en lille stjerne, men vi skal helt op i 1980'erne, før denne praksis bliver almindelig udbredt. På dette tidspunkt er der kommet lidt mere luft mellem dødsannoncerne, der står grafisk klarere. Stadig er de enspaltede dødsannoncer fremherskende. Først i 1990'erne bliver tospaltede dødsannoncer mere almindelige, uden at de dog er noget, som tildeles alle. I dette årti begynder man også at anvende symboler i dødsannoncerne – primært et kors eller en blomst – men det er fortsat ikke almindeligt at benytte ordet 'død'. I stedet omskrives døden kunstfærdigt som i 1950'erne, og et lille kors markerer dødsdagen.

I de sidste par år er der sket en vis ændring af dødsannoncerne. Hvor dødsannoncerne i det meste af 1900-tallet således var ret ensartede, upersonlige, små og ofte beskrev begravelsen med ordene "i dybeste stilhed", er de i dag pladsmæssigt større, navnet på afdøde er nu fremhævet, og de er som regel dybt personlige med direkte tale til afdøde og til tider også forsynet med hjemmelavede afskedsvers. De fleste er ligeledes forsynet med en vignette af en eller anden art – ikke nødvendigvis kun et kors – og enkelte har desuden foto af afdøde. Dette ville have været fuldkommet utænkeligt i 1970'erne eller 1980'erne, ligesom opfordringen til gravfølget om at møde i festlig påklædning, der fra tid til anden også angives. Dødsannoncerne indeholder ikke længere kun oplysninger om fødselsdag og dødsdag, men nu ofte også oplysninger om dødsårsagen med hyppige formuleringer som "tabte kampen mod kræften", "revet fra os ved en meningsløs trafikulykke" osv. Dødsannoncerne er samtidig ofte ledsaget af en personlig hilsen til afdøde fra de efterladte. Ordet 'død' optræder – dog omskrives det som regel stadig i *Berlingske Tidende*. I dødsannoncen kan der også være en takkehilsen til et personale, og det bliver mere og mere almindeligt, at man i stedet for blomster ønsker at donere et beløb til en eller anden velgørende organisation. Donation til en organisation optræder først for alvor fra slutningen af 1990'erne, hvor mange pårørende til mennesker, der dør af AIDS, ønsker at de berørte betænker *AIDS-fonden* i stedet for at give blomster. Ofte er der tale om en sygdomsbekæmpende forening, der ønskes betænkt (f.eks. også *Kræftens Bekæmpelse*) – enten fordi afdøde led af sygdommen, eller fordi man gerne vil mindes for at være et engageret socialt menneske.

Til trods for den nye tendens, hvor danske dødsannoncer over de seneste 10-15 år har undergået en vis forandring, hvor de er blevet mere omfattende, æstetiske og detaljerede,⁵ er

det imidlertid stadigvæk kun et fåtal, der markant skiller sig ud fra den i danske aviser efterhånden legendariske en- eller tospaltesform med dens relativt enkle symbolik og traditionelle tekststykke. En artikel i *BT* fra efteråret 2012 berettede dog om, hvordan den døde automekaniker Erling Hede fik indtrykket en humoristisk dødsannonce, hvori det tydeligt fremgik, at hans 1958 Cadillac ikke var til salg. Manden havde haft en livslang forkærlighed for biler, som så blev udtrykt kort og koncist i dødsannoncen. Som sønnen til afdøde udtrykte det: “Far var sjov, og derfor skulle hans dødsannonce også være det ... Det var lige i hans ånd at grine af tingene, og derfor ville vi gerne have, at hans dødsannonce skulle afspejle, hvordan han var som person” (*BT* den 18. oktober 2012). Man kan også se flere eksempler på såkaldt ‘selvindrykkede dødsannoncer’, hvor det er afdøde og ikke de pårørende, der er afsender. Et eksempel herpå er Tove Pedersens selvskrevne dødsannonce, som blev bragt i *Dagbladet Holstebro-Struer* den 24. november 2012: “Til alle mine kære. Det fantastiske evige liv fik jeg ikke – nok heller ikke andre! Mine kæreste ... Tak for livet I gav mig, uden jer var mit liv fattigt – uden jeres hjælp og kamp var livet ikke værd at kæmpe for”.

De senere års mulighed for og interesse i at gøre dødsannoncerne mere udtryksfulde og personlige kan man betragte som et udtryk for, hvad man kan betegne nutidens ‘personligt ekspressive død’, som både bygger videre på den kollektive følelseskultur, som man kendte fra 1800-tallet, men også specifikt knytter denne til den nye selvrealiserings- og individualiseringsbølge, som kendetegner det 21. århundrede, hvor fokus i stigende grad – i livet og i døden – er på selvet, identitet, følelser og på at være, og have været, noget særligt.

Dødsannoncen fra dagspresse til digitale medier

Internettet er et af de medier, som mennesker i dag oftest benytter til stort set alle formål i livet. I dag kan man booke hotel, bestille flyrejser, købe varer, finde kærester, stille sin spillelyst, bestille en begravelse osv. på internettet. Derfor kan man naturligvis også både indrykke en og endda sin egen dødsannonce via de elektroniske medier, der over de seneste par årtier er blevet en stadig mere integreret del af vores hverdagsliv. Det elektroniske udbud af nekrologer og dødsannoncer, som man eksempelvis ser på internetsiden *MyDeathSpace.com*, kan således blot betragtes som en naturlig forlængelse af det udbud af jobannoncer, kontaktannoncer, ferieannoncer, køb-og-salg-annoncer, boligannoncer osv., som internettet i øvrigt fremviser, og derfor er der måske slet ikke noget odiøst over det. Men samtidig er der også tale om den ultimative demokratisering af dødsannoncerne, i og med at man nu ofte helt omkostningsfrit og uden redaktionel indblanding kan indrykke alle de dødsannoncer, man vil, og som har det specifikke indhold, man ønsker.

Interessen for døden på internettet har således været stødt stigende. I skrivende stund er der således hen ved 10.000 dødsannoncer/nekrologer på *MyDeathSpace.com*, og der er i gennemsnit hver dag mere end 20.000 klik på hjemmesiden. Langt størsteparten af de dødsfald, der afrapporteres her – og som enten er klippet direkte fra dagspressen eller indrykket af pårørende – er dog ikke voldsomt repræsentative for dem, der i almindelighed dør i vores samfund. De fleste dødsannoncer indrykkes for mennesker, hvis død har baggrund i vold, kriminalitet eller alvorlig sygdom. Langt størsteparten af dødsannoncerne vedrører desuden unge mennesker, der har været ofre for tragiske og dramatiske dødsfald. Således er det en vis døds- eller voldsfetichisme (og givetvis også voyeurisme) over *MyDeathSpace.com*. Slutteligt er langt størsteparten af dødsannoncerne for afdøde amerikanere, mens den eneste danske dødsannonce indtil videre er for sangerinden Natascha, der døde ved en bilulykke på Jamaica i sommeren 2007.

I Danmark har vi de seneste efterhånden 12-13 år derimod haft *Mindet.dk*, hvor man kan tænde virtuelle lys for afdøde, skrive indlæg i gæstebøger, få oplysninger om selvhjælpsgrupper og indrykke dødsannoncer og oprette hjemmesider for afdøde. Hjemmesiden er velbesøgt, og der er opstået et vist virtuelt fællesskab omkring denne side, hvis formål ifølge initiativtageren Christian Højgaard Jessen er at tilbyde “mulighed for at mindes de mennesker, du har elsket og mistet. På *Mindet.dk* kan du møde ligesindedes sorg, læse deres beretninger. Du kan selv sætte spor og medvirke til, at ensomheden ikke får overtaget midt i sorgen”. Derudover findes der også både *afdøde.dk*, hvor der løbende indrykkes dødsannoncer på hjemmesiden, og hvor man kan tilmeldes en beskedservice, der på mail hver dag kl. 9.00 vil informere de tilmeldte om dødsfald/dødsannoncer fra de regioner, man er tilmeldt, ligesom vi i stigende grad har oplevet, at *Facebook* bliver anvendt til både at indrykke oplysninger på egen eller afdødes profil om afdøde, eller at der oprettes mindesider for afdøde. Herved kan man sikre sig, at alle dem, der er registreret som ‘venner’ med afdøde informeres om dødsfaldet, hvorefter man ofte vil se, at der i forlængelse heraf følger en lang række sørgmodige kommentarer og sympatitilkendegivelser fra ‘vennerne’.

Journalisten Marilyn Johnson har beskrevet denne udviklingstendens, hvor dødsannoncer og ligeledes nekrologer bliver en stadig mere integreret del af internettet, som at vi nu kan *google døden* – døden bliver, lige som alt andet, en fast bestanddel af et virtuelt univers, hvor nekrologer og dødsannoncer for vores afdøde selv om uendeligt mange år vil kunne læses og granskes af nysgerrige.⁶ Digitaliseringen af dødsannoncen udtrykker således både, at det nu er teknisk muligt, men også at vores behov for at få hurtig information og kunne svare tilbage eller kommentere på dødsannoncen, og derigennem udtrykke sorg og medfølelse, vinder frem.

Afslutning

I denne artikel har jeg angivet nogle grunde til, at studiet af dødsannoncer kan tilbyde os et værdifuldt indblik i, hvordan vores samfunds forhold til døden og vores mindekultur har forandret sig over tid. Samtidig har jeg med nogle få udvalgte eksempler vist, hvorledes der er sket en gradvis transformation af dødsannoncens udseende og indhold over de seneste århundreder, hvor dødsannoncen har været i brug, som samtidig giver indikationer på mere generelle forandringer i vores forhold til døden.

I den periode, hvor dødsannoncen har været en fast bestanddel af medierne – først avisen og senere også internettet – er der sker en række forandringer i den måde, som dødsannoncen både formelt tilkendegiver et dødsfald og symbolsk minder en afdød. Vi har således bevæget os fra den meget kollektivt funderede og udtryksfulde følelseskultur, der kendetegnede sidste halvdel af 1800-tallet, hvor dødsannoncen begyndte at blive en fast bestanddel af aviserne, via den forbudte døds mere minimalistiske, standardiserede og følelsesmæssigt introverte dødsannonce til en nutidig personligt ekspressiv følelseskultur, hvor det er den enkelte, der som unikt menneske kommer i centrum, og hvor følelser, poesi og personligt islæt i stigende grad ønskes udtrykt i dødsannoncen – både af de efterladte og til tider af afdøde selv.

Der findes naturligvis en lang række lokale, nationale samt redaktionelle forskelle fra avis til avis i den måde, hvorpå dødsannoncen konkret ser ud på, som jeg i denne korte artikel ikke kan komme nærmere ind på, men som dog stadig understøtter tesen om, at dødsannoncen for det første udgør et vigtigt stykke fortolkningstekst i forhold til at forstå både personlige og samfundsmæssige forhold i relation til døden, og for det andet at dødsannoncer enten direkte eller indirekte afspejler en række af de generelle værdier og opfattelser fra den kultur, hvori de tilkendegiver, annoncerer og højtideligholder et menneskes død.

Henvisninger

¹ Denne artikel har afsæt i og bygger videre på kapitlet af Birgitte Holst (2008): “De sidste ord – om nekrologer og dødsannoncer før og nu”, i Michael Hviid Jacobsen & Mette Haakonsen (red.): *Memento mori – døden i Danmark i tværfagligt lys*. Odense: Syddansk Universitetsforlag, s. 352-384.

² Jan Inge Sørbo (1992): *Døden i avismediet*. Forskningsrapport nr. 50. Oslo: Diakonhjemmets Høgskolesenter, s. 13.

³ Bridget Fowler (2007): *The Obituary as Collective Memory*. London: Routledge, s. 4.

⁴ Philippe Ariès (1981): *The Hour of Our Death*. London: Allen Lane.

⁵ Birgit Baltzer (2007): “Ord om døden”, i *Helios – Danske bedemænd i centrum: Tid og rum til samtale om døden*. København: Danske Bedemænd.

⁶ Marilyn Johnson (2007): *The Dead Beat: Lost Souls, Lucky Stiffs and the Perverse Pleasures of Obituaries*. New York: Harper/Collins, s. 183ff.